

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ

Л.С.Бровчак

Анотація. У статті розглядаються особливості педагогічного спілкування як важливої умови реалізації організаторських здібностей, проаналізовано дослідження науковців з даної теми.

Ключові слова: спілкування, організаторські здібності, професійна діяльність вчителя.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности педагогического общения как важного условия реализации организаторских способностей, проанализированы исследования ученых по данной тематике.

Ключевые слова: общение, организаторские способности, профессиональная деятельность учителя.

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the pedagogical communication as a significant condition for the realization of pedagogical organizational abilities. The scientific researches on the given topic are also analyzed.

Key words: communication, organizational abilities, the professional teacher's activity.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми професійного спілкування педагога, що забезпечує реалізацію багатофункціональної діяльності вчителя, вихователя, дозволяє стверджувати, що в психолого-педагогічній науці висвітлення різних аспектів комунікації набуло значущості в останні десятиліття ХХ ст. Все більш очевидним стає значення професійного спілкування - методологічне, теоретичне, практичне - «для подальшого розвитку не тільки самої особистості вчителя з точки зору актуалізації професійно значущих особистісних якостей, але й як організатора діяльності учнівського колективу, його міжособистісного спілкування».

Діяльність учителя за своєю природою є організаторською. За цих умов у процесі педагогічного спілкування відбуваються закономірні зміни, пов'язані з особистою комунікативною активністю вчителя, необхідністю постійного удосконалення способів і форм впливу на окремого учня, групу, колектив. Основними показниками такого розвитку є: гуманістичне спрямування, альтруїстичні почуття, емпатія, толерантність тощо.

Разом з тим педагогічне спілкування як соціально-психологічний феномен відображає певну своєрідність комунікативної та предметної взаємодії та взаємообмінів учасників педагогічного процесу. Воно слугує необхідною умовою планування, організації та координації процесу управління навчально-виховною діяльністю. Отже, педагогічне спілкування є невід'ємною складовою ефективною реалізації організаторської діяльності вчителя.

Аналіз попередніх досліджень. Досліджували проблему педагогічного спілкування в межах професійної педагогіки у різний час багато вітчизняних та зарубіжних учених. Так, І.Біочинський зазначає, що спілкування в освітньому закладі - «це не просто контакти, а важлива частина і форма соціально-психологічної взаємодії учасників педагогічного процесу, яка поєднує конкретну педагогічну діяльність цих людей з внутрішніми процесами колективу і міжособистісними відносинами» [3, с. 211]. Таким чином, шляхом педагогічного спілкування здійснюється обмін інформацією, формуються установки особистості педагога та учня, їхні позиції, правила і норми поведінки, відбувається формування рис характеру.

Дослідженнями вітчизняних авторів (І.Біочинський, З.Єсарєва, А.Іваницький, А.Скрипніков та ін.) виявлено:

- в загальній структурі педагогічної діяльності серед компонентів (гностичний, організаторський, конструктивний) спілкування виступає коригувальною умовою для підвищення рівня ефективності реалізації всіх інших структурних елементів;

- рівень педагогічної творчості перебуває у прямій залежності від частоти й глибини професійних контактів педагога;

- ефективність педагогічного спілкування залежить від раціонального використання вчителем зовнішньої та внутрішньої техніки.

Визначення сутності професійного педагогічного спілкування дозволяє вважати загальним і засадничим для розвитку комунікативної компетентності вчителя і його організаторських здібностей принцип гуманізації навчально-виховної взаємодії, який передбачає:

- наявність певних визнаних соціально-правових свобод учасників педагогічного процесу;

- побудову професійного спілкування учасників навчально-виховного процесу на засадах демократичності;
- діалог як методологічний, технологічний і технічний спосіб взаємодії.

Як свідчать сучасні дослідження (Г.Андрєєв, О.Бодальов, Г.Ковальов, В.Шейнов, А.Шестаков, А.Брушлінський, Д.Карнегі, А.Перлофф, І.Шерман, А.Піз, Д.Ніренберг, Г.Калеро), динаміка процесів ефективного педагогічного спілкування, що відображається у відповідному розвитку організаторських здібностей вчителя, відбувається за такими напрямками:

- 1.Формування загальної культури й інтелігентності педагогів.
- 2.Реформування мислення і стилів управлінського впливу педагогів.
- 3.Підвищення ролі педагогічного співробітництва.

Отже, на основі здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури щодо педагогічного спілкування вчителя можна зробити висновок, що комунікативна компетентність учителя є невід'ємною складовою в структурі організаторських здібностей і потребує дослідження у даному контексті.

Мета статті. Проаналізувати особливості педагогічного спілкування як важливої умови реалізації організаторських здібностей учителя, запоруки ефективності його організаторської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Педагогічне спілкування в загальноосвітній установі - це взаємодія між учасниками педагогічного процесу, що породжується потребами їхньої спільної діяльності. Педагогічне спілкування формує і розвиває професійно значущі якості вчителя, його здібності. Завдяки спілкуванню вчитель може пропонувати учням для наслідування стиль свого мислення, манеру і прийоми практичних дій, методи реалізації способів міжособистісної взаємодії. Тому педагогу необхідно формувати власний високий рівень комунікативної компетентності, основною складовою якої є вміння і навички педагогічного спілкування.

Дослідники у галузі професійного спілкування вважають, що всі групи здібностей, необхідні педагогу (загальнокультурні, пізнавальні, проектувальні та організаторські), є взаємозалежними з комунікативними здібностями. Адже спілкування - одна з форм співтворчості, в процесі якої людина пізнає і змінює навколишній світ. У спілкуванні здійснюється прагнення особистості до реалізації своєї соціальної ролі, своїх організаторських та партнерських якостей.

Таким чином, комунікативна компетентність педагога, на думку А.Брушлінського, - це здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з учнями та колегами. Вона розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій педагогічного спілкування. В структуру педагогічного спілкування науковці (К.Платонов, В.Крутецький, А.Маркова, В.Новик) включають: знання психологічних закономірностей взаємодії людей; домінуючу суспільну мотивацію; стратегії спілкування; тактики й техніки спілкування. Рівень розвитку організаторських здібностей учителя залежить від оволодіння стратегіями, тактиками, техніками спілкування. Під стратегіями спілкування розуміють: підпорядкування, уникнення, компроміс, співробітництво. Тактики спілкування розглядаються як способи реалізації в конкретних ситуаціях комунікативних стратегій на основі знання правил спілкування й володіння техніками. *Техніки спілкування* - це сукупність конкретних комунікативних умінь говорити, слухати, отримувати зворотній зв'язок.

Як один із специфічних видів діяльності, об'єктом якої є група людей, організаторська діяльність педагога передбачає відносини «вчитель – група учнів, група колег», «організатор – група підлеглих». Таким чином, організаторську діяльність учителя можна розглядати як систему взаємопов'язаних дій (технологій), спрямовану на об'єднання груп людей для досягнення спільної мети.

Дослідження і практика свідчать – щоб організаторська діяльність в освітньому закладі набула ефективності, педагогу необхідно знати і розуміти: закономірності спілкування; структуру спілкування, особливості реалізації комунікативної, інтерактивної і перцептивної функцій спілкування; основні психолого-педагогічні вимоги щодо організації педагогічного та міжособистісного спілкування [2]. Педагогу також необхідно вміти:

1. Використовувати арсенал комунікативних засобів і методів: вербальні (мовленнєві засоби); невербальні (паралінгвістика, міміка, поза, погляд, жести тощо).

Розуміти психоемоційний стан учнів, адекватно сприймати і об'єктивно оцінювати їхню поведінку. Коректно й педагогічно доцільно впливати на партнерів зі спілкування.

Враховувати особливості етапів спілкування (потреба в спілкуванні; орієнтування в цілях, мотивах і ситуації; орієнтування в особистості співрозмовника; планування змісту свого спілкування; вибір засобів, слів, поведінки в спілкуванні; встановлення контакту; коригування стилю спілкування).

Педагогічне спілкування є сукупністю таких його сторін, як комунікативна, інтерактивна й

перцептивна [1]. Комунікативний аспект педагогічного спілкування є обміном інформацією між учасниками організаційного процесу. Він може здійснюватися вербально і невербально, містити в собі пара- та екстралінгвістичні допоміжні засоби до педагогічного мовлення.

Інтерактивний аспект педагогічного спілкування полягає у виробленні єдиної стратегії поведінки між учасниками педагогічного процесу, у якому необхідно розрізнити тактику педагогічної поведінки і її стратегію. Як організатор навчальної та позанавчальної діяльності учнів учитель має володіти стратегією і тактикою керівництва учнями, що передбачає, з одного боку, процеси постановки мети, планування, прогнозування, з іншого – відбір доцільних методів і прийомів впливу.

Перцептивний бік педагогічного спілкування є «зчитуванням» через фізичні ознаки особистості учасника навчально-виховного процесу будь-яких його психологічних властивостей (якостей). Тут велику роль відіграє заздалегідь дана установка на «зчитування», що важливо в процесі організаторської взаємодії педагогів і учнів.

Розвиваючись у специфічних умовах освітньої установи, спілкування має деякі особливості, що впливають на особливості реалізації організаторських здібностей учителя:

1. Відносна сталість учасників педагогічного спілкування.
2. Нормативна і субординаційна забарвленість спілкування.
3. Відповідність форм і методів педагогічного спілкування водночас загальним цілям педагогічної діяльності вчителя і педагогічному менеджменту.
4. Необхідність системності й послідовності комунікативних впливів педагога.
5. Підпорядкування окремих комунікативних завдань організаторської діяльності загальному стилю педагогічної діяльності.

В основі процесів комунікації та організаторської діяльності лежить ідея взаємодії їх учасників. На особливу увагу заслуговує феномен *психологічного впливу*, з яким органічно пов'язані умови реалізації завдань професійної діяльності педагога. Відомо, що проблема впливу займає особливе місце в психологічній науці, оскільки саме в ній найбільш сконцентровані принципи питання, пов'язані з управлінням психічними явищами. Проблема психологічного впливу була предметом досліджень таких відомих вітчизняних авторів, як Г. Андрєєв, О. Бодальов, Г. Ковальов, В. Шейнов, А. Шестаков та ін. [1, 4].

Під психологічним впливом у вітчизняній психології розуміють процес і результат зміни індивідуумом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок під час взаємодії з нею. У психолого-педагогічній літературі описано такі види впливу: наслідування, зараження, навіювання (В. Бехтерев); переконання, навіювання, зараження (Б. Паригін, Г. Андрєєва та ін.); маніпулювання (О. Доценко). У зарубіжній психології перелік досліджуваних видів впливу значно ширший. До числа видів впливу також відносяться: нейролінгвістичне програмування, приховане управління та чутки.

Нас цікавлять вміння використання видів педагогічного впливу, що є одним з основних показників сформованості організаторських здібностей і вмінь професійного спілкування педагога в загальному процесі його професійної діяльності. Дослідження проблеми вмінь і навичок організаторської роботи педагога показало, що основними видами педагогічного впливу в процесі професійного спілкування з усіх перелічених вище в нашому випадку можуть бути: 1) приховане управління, 2) переконання, 3) навіювання, 4) спонування до наслідування, 5) зараження, 6) примус.

1. Приховане управління. Науковці (А. Бодальов, Г. Ковальов, Д. Карнегі та ін.) вважають, що приховане управління – це позитивний чи негативний вплив на об'єкта управління з метою формування його мотивів, установок, цінностей, який відрізняється завуальованою формою (маніпулювання) і може відобразитись у вербальній і невербальній сферах спілкування.

А. Піз, Д. Ніренберг і Г. Калеро виділяють в умінні прихованого управління жести відкритості, закритості, захисту. Вони свідчать про щирість співрозмовника, його добродушний настрій і бажання говорити відверто, або ж навпаки. Жести міркування й оцінки співрозмовника відображаються у стані замисленості й прагненні знайти спосіб розв'язання проблеми. Під час розмови в процесі педагогічного спілкування дуже важливо виявити жести, які супроводжують неправдиві висловлювання співрозмовника. Як вказує А. Піз, одним з важливих, найбільш часто використовуваних символів обману, є жест «рука до обличчя». Отже, розуміння та вміння застосування прихованого управління необхідне для ефективної реалізації організаторських здібностей в роботі з окремим учнем, групою учнів, колективом. Приховане управління може бути оптимальним прийомом педагогічного впливу за умов цілепокладання, взаємодії з учнями, що мають певні акцентуації, у роботі з тимчасовим дитячим колективом.

2. Переконання. Організаторська діяльність педагога вимагає частого використання переконання як логічно аргументованого й обґрунтованого впливу на раціональну сферу свідомості учасників

педагогічного процесу. Переконавання насамперед орієнтоване на інтелектуально-пізнавальну сферу психіки людей. Метою переконання є створення, посилення або зміна поглядів, думок, установок об'єкта педагогічного впливу, для того щоб він зрозумів і прийняв точку зору педагога і реалізував її у своїй діяльності та поведінці. Дослідження ряду зарубіжних авторів (А.Перлофф, І.Шерман) свідчать про те, що переконання містить шість основних етапів: пред'явлення мети спілкування адресату; звернення його уваги на важливість повідомлення; розуміння ним інформації; прийняття висновку, запропонованого повідомленням; закріплення нової установки; переведення установки в поведінку.

Отже, переконання є важливим компонентом успішної організаторської діяльності вчителя.

3. Навіювання. Це вплив на психіку людини, що не передбачає критичного сприйняття нею особливостей інформації. В.Бехтерев вважає, що за умов навіювання у психічній сфері людини (суб'єкта впливу) крім її волі й свідомості виникає ще певний стан, особливістю якого є прийняття поданої інформації без логічних доведень. Розглядаючи класифікацію видів навіювання, автори виділяють: пряме й непряме навіювання; навмисне і ненавмисне навіювання. Головною умовою при здійсненні навіювання є безумовний авторитет організатора.

4. Спонування до наслідування. Наслідування - це свідоме або несвідоме слідування прикладу, образу дій педагога, манері його поведінки. Таким чином, особливістю цього соціально-психологічного процесу прийняття особистістю певного еталону, зразка є запозичення й відтворення зовнішніх (поведінкових) і внутрішніх (психологічних) особливостей суб'єкта педагогічної взаємодії. Форма пред'явлення організаційних здібностей учителя є дуже важливою, оскільки наслідування ґрунтується на підсвідомості і в подальшому, як вже було сказано, впливає на особливості процесів навчання і виховання. Наслідування завжди тісно пов'язане з психологічним зараженням, у них подібні психічні механізми, але все ж вони не тотожні.

5. Зараження. У психологічній літературі зараження трактується як вплив на особистість у процесі спілкування і взаємодії, який передає певні настрої, спонування не через свідомість та інтелект, а через емоційну сферу.

Педагогічна діяльність передбачає взаємодію у певних умовах з великими групами дітей різного віку, коли необхідно, щоб відбулася передача психічного настрою від однієї особи до інших на несвідомому рівні завдяки великому емоційному заряду учителя. Здатність вихованців до сприймання, співпереживання, співучасті в такій ситуації забезпечується реалізацією таких показників організаційних здібностей учителя, як знання про особливості розвитку міжособистісної взаємодії, особливості поведінки людей у групі, засади психологічної сумісності, вміння використовувати методи і прийоми впливу на особистість.

6. Примус. Варто зазначити, що окремі вихованці або групи дітей можуть не виконувати, ігнорувати вимоги вчителя, учнівського колективу. За цих умов примус, хоч і не є бажаним видом педагогічного впливу, але може використовуватися організатором як альтернатива демократичним стосункам задля досягнення успіху в конкретній ситуації педагогічної взаємодії. Примус здійснюється через психологічний або управлінський тиск, що також передбачає особливу майстерність у використанні організаційних здібностей вчителя – це забезпечує збереження цінностей міжособистісного спілкування.

Висновки. Педагогічне спілкування завдяки високому рівню професіоналізму вчителя забезпечує налагодження й розвиток контактів між педагогом і вихованцем, передбачає обмін інформацією, виховні впливи. Використання стратегій і тактик взаємодії свідчить про розуміння вчителем необхідності свідомої роботи з самовдосконалення організаційних здібностей, які є наріжним каменем педагогічної діяльності.

Література

1. Андреева, Г. М. Социальная психология [Текст] / Г. М. Андреева. - М.: Аспект-Пресс, 2000. - 375 с.
2. Бабанский, Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности [Текст] / Ю. К. Бабанский. -М.: Знание, 1981. - 96 с.
3. Биочинский, И. В. Психолого-педагогическое обеспечение формирования личности специалиста в вузе [Текст] / И. В. Биочинский. - Казань: ЮГУ, 2004.
4. Бодалев, А. А. Личность и общение [Текст] / А. А. Бодалев. - М.: Педагогика, 1983.-271 с.